

בענין חבור רמות לירושלים ע"י בורגנים

בס"ד ערש"ק תצוה זכור התשע"ה

בדבר מה שעשו בורגנים בין רמות לירושלים לחברם לעיר אחת ובכך לצאת מן הספיקות בדבר קריאת המגילה ברמות.

ראשית יש לברר אם יצאנו ע"י בורגנים מידי כל הספיקות, שאם נשאר בזה ספק לא הרווחנו בזה כלום שהרי קיי"ל שבערי הספקות קורים בי"ד ובט"ו ומברכים בי"ד.

ועוד יש להקדים שדרך תיקונים כאלו שאינן עומדים לזמן מרובה ולא יותר משנה או שנתיים ועלולים להתבטל, ויש לחשוש שאחרי שהציבור מתרגל ליום אחד קשה להחזירם לדין השו"ע לנהוג יומיים, וכבר העלה חשש זה בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' נ"ה. ובפרט בנידון דידן שמחמת חשש שהעיריה תסלקם, עשו את גודל הבורגנים לא יותר משתי מטר על שתי מטר [שיש בו רק דע"ד כפי השיעור הקטן], כיון שלא יבלוט [ובלשון העוסקים בענין "מחשש עינא בישא"], ואחד מאלו עשו כ-1.30 על 1.30 מטר שאין בו דע"ד לכו"ע, ואמרו שזה עשו לצורך להראות לפקחים, ומזה מובן לכל בר דעת מה יהיה גורל הבורגנים בזמן שיודע לפקחים גודלם.

א. והנה בעיקר נידון בורגנים נראה מדברי הש"ס והפוסקים שצריך שיהיו עשויים לשם דירה, וכמו שפרש"י עירובין כא. שהוא עשוי לשומרי העיר, ויש ראשונים שפירשו שומרי השדות, או שדרים בהם במציאות, ודבר זה מבואר בברייתא עירובין נה: שכל רשות שאינה עשויה לדירה אינה מתעברת עם העיר, וכן נפסק בשו"ע שצ"ח ס"ו, ואמנם אין צורך שידורו בהם בפועל וכמו שכתב במג"א שם סק"ה, והוא עפ"י דברי רש"י שם ד"ה נפש, אבל צריך שתהא עשייתם לצורך דירה, וכל השנויים שם בברייתא שאינם מתעברים ראויים לדירה אלא שאינם עשויים לשם כך, וכגון אוצרות ובתי ע"ז מי לא חזיא לדירה ומ"מ אינם מתעברין אא"כ יש בהן בית דירה, ועוד דבנפש פירש"י ותוס' דסתמיה לדירה משמע דאילולא כן אע"פ שראוי לדירה אינו מתעבר, וכן מבואר בב"י סי' הנ"ל בשם המ"מ שכתב בשם הרשב"א שאם לא עשוי לדירה אינו מתעבר, עכ"ד, ונהי שהמ"מ תמה על הרשב"א שכתב שאין בורגנים מועילים כלל, אבל בנידון זה לא נחלק אחד מן הראשונים, וכן מבואר להדיא באו"ז סי' קס"ב, ובראבי"ה סי' ת"ג דבעינן שתהא עשויה לדירה או שדרים בה במציאות.

והנה בדגמ"ר בס"י שצ"ח כ' וז"ל ובורגנים אין צריכין להיות ד"א על ד"א, כן מוכח במסכת סוכה ג:, ויותר מוכח כן ברש"י בד"ה לא חזי למילתא, דכל בית עשוי לדירת קבע תמיד, וא"כ משמע דמה שהוא לדירת עראי חזי אף שליכא ד' אמות, וא"כ בורגנים שהוא רק ללינת לילה ולאדם אחד לא בעינן ד' אמות, אבל זה פשוט דלא מחשב בורגנים, אלא [א"כ] עשוי באמת לצורך שומר השדה או פירות, דא"כ האי בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות, אף דלא חזי למילתא מ"מ להוי כבורגנים, אלא ודאי כיון שאינו עשוי לשמור בו לאו כלום הוא, וא"כ מי שרוצה לעשות צריפין בכל שבעים אמה כדי להרחיב התחום ואותן צריפין עשויין רק בשביל כן ולא לשמור מהם שדות או פירות לאו כלום הוא. עכ"ל.

נתחדש בדבריו שאמנם בורגנים העשויים לצורך להרחיב התחום אף שאין עשויים לדור באמת שם ואין אדם דר שם באמת מ"מ אם יש בהם ד' ע"ד אמות מתעברים, אבל כבר תמה על דבריו בחזו"א סי' ק"י ס"ק כ"ג, דמאי שנא מבית כנסת וכל הני ששנוין בברייתא שאינן מתעברין עמה והרי ראויין לדור, ולכך כתב שכל שאינם מעותדים לדירת בני אדם אין מתעברין. וכדי ליישב ד' הדגמ"ר יתכן לומר דכוונת הדגמ"ר שאם יעשו בתים של דע"ד ממילא יעמדו לדירה דסתמא דמילתא ידורו בהן עניים וכיו"ב, אבל באופן שהשלטונות מקפידין שלא ידורו בהן, וגם אלו שעשו כן אין דעתם לדור רק כדי להרחיב התחום, מודו כו"ע דלאו בית דירה הוא.

אמנם ע"י בשו"ת בית יצחק או"ח סי' מ"ט אות ג' שכתב לדייק ממ"ש התוס' בעירובין נז. ד"ה רב הונא שכתב ועו"ל דנקט ב' עירות משום דאז רגילות לעשות בורגנים ללכת מזו לזו כשרחוקים יותר מד' אלפים אמה שאין יכולים לבוא ע"י עירוב. עכ"ל, [וכד' התוס' נמצא גם בס' כפתור ופרח פ"י], ודייק מזה הבית יצחק שאפילו אין דרים בתוכה ג"כ מועילים, ולכך כ' שם שבית שראוי

לדירה אע"פ דשאין עומדים לדור בו מהני, ואמנם הוא דבר פלא וחידוש שיועילו, וצ"ע דמאי שנא מכל אלו השנויים בברייתא שאין מועילים וכי משום שעשויים לצורך תחומים מיקרו בית דירה, ולכאוי' ראייתו מתוס' אינה ראייה די"ל דאמנם יקבעו שם בורגנין של השומרים שיעבירו לשם ויהו קרובים זל"ז תוך שבעים אמה ושיריים, ועוד י"ל כנ"ל דכיון שיעשו בורגנין דע"ד [דהא פי' בתוס' שם דהיינו דקתני ברייתא דסוכה דבעינן דע"ד] ממילא סתמא דמילתא ידורו שם בני"א עניים וכיו"ב, ואי"ז דוחק דהא לא מיירו בתוס' שעושה בורגנים בכל הד' אלפים אמה אלא רק כמה בורגנים להאריך את העיר מעט עד שיתקצר המרחק לד' אלפים אמה שע"י יוכלו ללכת ע"י עירוב.

ואם נימא דמועיל בורגנים שעשויים לאכסן בהם דברים, הלא פשוט הדין בשו"ע שם שאוצרות שאין בהם בית דירה אינם מתעברים, וראינו מי שהביא ממה שפיר"ח עירובין כא. שפירש בורגנין כמין שובכין עשויין בשדות לאצור בהם תבואות, וכע"ז כתב בערוך ערך בדק, וכ"כ הר"ש בפ"ג דמעשרות, אבל כבר תמהו הרבה אחרונים בזה, דלא יתכן לומר כן דהרי מפורש בברייתא נה: שאוצרות שאין בהם בית דירה אינן מתעברין, אלא ודאי כוונתם לאוצרות כאילו שיש בהם בית דירה, ומצאנו מפורש כן בפ"י רבינו חננאל בן שמואל הנדמ"ח על עירובין שהביא בשם רב האי גאון שהם מקומות לאצור תבואות שיש בהם בית דירה לשומרים, [וכ"כ בשם ס' הנר], והכי תניא להדיא בדף כב דירה שתשמישה לאויר כגון בורגנין, הרי להדיא דבורגנין אית בהו דירה, וכן בסוכה ח: אמרינן דסוכת בורגנין עשויה לדירת בר חיובא, הרי מבואר דדרין בה.

עוד ראינו מי שהביא ממש"כ הריטב"א סוכה ג: שבורגנים הם מקום שמספקים בהם מים ומזון לעובדי דרכים עכ"ד, וכע"ז כ' ברא"ה שם, אכן גם זה צריך לפרשו שדר בו המוכר, שאם לא כן הלא חנות אינה בית דירה, וכנפסק בשו"ע יו"ד סי' רפ"ו סי"א לענין מזוזה, [ואמנם לענין מזוזה הביא בפתחי תשובה שם שיש מחייבין בית האוצר, אבל להתעבר עם העיר ודאי אינה מתעברת], וכן נמצא להדיא במאירי עירובין כא. וגם בס' אהל מועד [שער עירובין דרך ו] שכתבו שהם סוכות שדרים שם בני"א למכור מים ומזון לעובדי דרכים.

נמצינו למדים שפשטות הסוגיא והראשונים וכך נקטו האחרונים **שבעינן שיהא עומד לדירה או שדרים בה בפועל**, ואף לד' הדגמ"ר שמועיל אף עשוי כדי להרחיב התחום כיון שיש בו דע"ד, נתבאר שמסתמא כיון שיש בו שיעור שראוי לכך יגורו שם בפועל אף שמתחילה אינו עומד לכך מהני, וזולת ד' הבית יצחק שמועיל אף שאין עומד לדור כלל, ונתבאר שיחידאה הוא ודבריו תמוהים מסוגיית הגמ' והראשונים.

ב. הנידון השני שיש לדון בו הוא, אי בעינן דירה של קבע, דהיינו אם יועיל שיביאו בני אדם לדור בו יום או יומים, והנה כ' הרב מגיד משנה בפכ"ח ה"א בשם הרשב"א בעבודת הקודש ש"ה סי' שבורגנין העשויין לדירת עראי אין עושין אותם עיבור לעיר, והגם שהמ"מ תמה שם על דבריו דא"כ למה אמרו שאין בורגנין בבבל אם גם בשאר ארצות אין בורגנין ובברייתא מפורש דבורגנין מתעברין, הלא כבר יישב מרן בב"י סי' שצ"ח שמפורש כן בגמ' עירובין כא. שאין בורגנין בבבל משום בדקי דמיא, ובחו"ל נמי לא משום דשכיח גנבי, והיינו דאע"פ שם שבורגנין הוא דבר שאינו קבוע, מ"מ הני לא חשיבי מידי וכמו שפרש"י שם, והיינו משום שהוא עראי גמור, ולכאוי' אף באתרא דשכיחי גנבי יעמדו הבורגנים איזה זמן ואעפ"כ לא חשיבי, וכל שאינו עומד יותר מזה מקרי עראי גמור.

ולכך השמיט מרן בשו"ע בס"י שצ"ח דין הבורגנין שמתעברים וכדעת הרשב"א כפי שקיימו בב"י, [ובמג"א ובמ"ב הביאו דין הבורגנין היכא דלא שכיחי גנבי וליכא בדקי דמיא ששופין], ולכאוי' הרי בא"י מבואר בגמ' דמהני ועדיין יקשה אמאי השמיט בשו"ע דין זה, ונראה דמרן ס"ל דבדורו הוי שכיחי גנבי גם בא"י, ואם בדורו של הב"י כך, בדורינו הפרוץ על אחת כו"כ, ולבד מזה דעת האו"ז בס"י קס"ב בשם רשב"ט שביטלו האידנא דין בורגנין, וכן העתיקו בראב"ה סי' ת"ג.

עוד הי' נראה לומר דהאידינא שרגילים בני אדם לגור רק במקום שיש מים בצינורות ומחובר לחשמל, דכל שלא יחברו למים וחשמל ניכר להדיא דאינו לדירת קבע אלא עראי, ומודו כו"ע דאינם מתעברים.

ג. הנידון השלישי, האם בורגנים צריכים שיהא בהם ד' ע"ד אמות, הנה בריטב"א סוכה ג: כתב בתחילה לפרש שאילת הגמ' שם מאי שנא בית שאין בה ד' ע"ד מבורגנים, דהיינו לפי שבורגנים אינם קבע גמור וא"כ מאי גרע בית שאין בו דע"ד, ותירוץ הגמ' דהאי חזי למילתיה והאי לא חזי למילתיה, והיינו שבורגנים חזיין לשימוש עראי שלהם, משא"כ בית שאינו ראוי למה שעומד, וכן מבואר ברש"י שם שכי' שבורגנים חזיין למילתייהו ללינת לילה לאדם אחד, אבל הא לא חזי למילתיה דכל בית עשוי לדירת קבע תמיד.

ופי' שני כי הריטב"א שכוונת הגמ' מדוע בורגנים מתעברים אפי' אין בהם ד' ע"ד, ותי' הגמ' דחזי למילתיה אפילו שאין בו דע"ד משא"כ בית שבו צריך שיהא דע"ד דווקא, ובאמת פירוש זה כתבו הרא"ה רביה דהריטב"א בדרך אפשר, והריטב"א הכריע שכן עיקר, [וכן איתא נמי בפסקי ריא"ז עירובין נה], אמנם נראה דשאר כל הראשונים נטו מפירוש זה, שהלא מרן בב"י סי' שצ"ח כתב שאע"פ שבברייתא מוזכר ד"א רק לגבי קבר מ"מ ה"ה לאינך, וכן כי התוס' שם, וכ"כ הרמב"ם בפכ"ח, עכ"ד הב"י, וכוונתו לתוס' נה: ד"ה נפש, וכ"כ בתוס' הרא"ש ועוד ראשונים, ובאמת הדבר מפורש כן בתוס' נז: ד"ה רב הונא, שכי' בתי' השני לפרש הא דתניא סוכה ג: בית שאין בו ד' ע"ד אמות אין עושין אותו עיבור בין שני עיירות, דהיינו בורגנים שרגילות לעשות בין שני עיירות ללכת מזו לזו, הרי מפורש דבורגנין צריכים שיהא בהם דע"ד אמות, וכן כתב רבינו יהונתן בעירובין פרק חלון שפי' הגמ' בסוכה שבורגנים הם רחבים דע"ד אלא שאינם קבע ובזה אמרו דחזו למילתייהו. והביאו בספר מנחת פיתים בסי' שצ"ח.

אמנם בדגול מרבבה בסי' שצ"ח הנ"ל פירש כוונת רש"י כפי' שני שהביא הריטב"א, אבל מדברי הריטב"א מוכח שהבין כוונת רש"י כפירוש ראשון, שהרי כתב שבורגנים אפילו שאינם קבע שעשויים מעצים מ"מ מתעברים לפי שחזי למילתייהו, וזהו ממש דברי רש"י שם, [ומ"מ אף לדי' הדגמ"ר שאין צריך ד"א, מ"מ הרי בעינן שיהא דווקא עשוי לצורך שמירת השדה או הפירות ולא כדי להרחיב התחום, וכמבואר בדבריו להדיא].

ד. הנידון הרביעי הוא אם בורגנים מועילים לענין מגילה, דאפשר דנהי דלענין תחומין יש דין עיבור העיר אבל לענין מגילה מאן יימר, ובפרט למש"כ בשלטי הגיבורים בחולין דטעם דסמוך ונראה נגרר אחר המוקף לענין מגילה הוא מדין מנהגי העיר המתפשטים עד התחום, וא"כ אטו שני ערים שיש להם מנהגים שונים זה מזה אם יעשו בורגנים ביניהם וכי יעשו כעיר אחת לענין מנהגים, ומי יכנע למי, ואמנם אם בנו בתים ונעשו עיר אחת ממש אפשר דחובה עליהם לעשות ב"ד אחד ולהשוות המנהגים זל"ז לנקוט חומרי שניהם, אבל אם לא בנו בתים אלא בורגנים לשומרי שדות וכי נימא דנעשו כעיר אחת לענין המנהגים, וממילא ה"ה לענין מגילה. וגם לפי הטעם שכי' בטורי אבן דהוא מענין לא תתגודדו דרואים אלו את אלו כל שקרובים בתוך אלפיים, היינו בדירות קבע אבל דירת עראי של שומרים מה"ת לומר דשייך בהו ענין זה.

והנה בשו"ת מלבושי יו"ט יו"ד ס"א נסתפק בזה לענין מנהגי העיר, וכ"ש לענין מגילה, ונקט שם דחיבור לענין מגילה צריך להיות חיבור אלים טפי, **ובשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' צ"ז פשיטא ליה דלא מהני בורגנין לענין מגילה.**

ה. ולאחר שהדבר נראה ברור בדעת כל הראשונים שבורגנים שאין עשויים לדור שם באמת לאו כלום הוא לענין שבת, ואפי' אם נמצא או נפרש שיטה בראשונים דלא בעי עשויים לדירה, ואף שיש אחד מהאחרונים שחידש כן, עכ"פ מידי ספיקא ודאי דלא נפקא, וא"כ בכל מה שנתקן לא נצא מידי ספק שמבואר בשו"ע שערי הספיקות קורין ב"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה.

ואם נצרף כאן ספק ספיקא שמא עירוב מועיל שמא בורגנין כאלו שאין דרין בהן נמי מועילים, או שום ס"ס אחר, הלא כי בגליון מהרש"א ביו"ד סי' ק"י בשם כרתי פלתי ובשם תשו' מוצל מאש שאין עושין ס"ס במצות עשה ואפילו עשה דרבנן.

ועוד שעיקר הטעם שאין מקילים בספיקא לענין מגילה מבואר בראשונים דהוא משום דא"כ נקל בשני הימים שלא קראנוה כלל וכמו שכי' במל"מ פ"א מהלכות מגילה ה"א, [או משום דהוי כספק דאורי' כיון דדברי קבלה הוא] וא"כ הלא שייך כאן לעשות ס"ס לאידך גיסא דיש גם כמה צדדים לומר דאין יוצאין בקריאתה בט"ו כלל, ולמשל דעת הרשב"א שכי' בחי' מגילה ג: דסמוך

היינו עיר שהיתה סמוכה לכרך מימות יב"נ דהוי מיגנו אז בכרך, [וכ"כ הרשב"א בדף ב: לענין פי' הירושלמי חוצה לו שלא נשתנו ונחרבו קורין בט"ו], שלפי"ז אף אם נעשית רמות סמוכה כהיום אין לה דין סמוך, ועוד שדעת מהר"ם אלשיך דס"ל כפשטות הטוש"ע כפרים דוקא הוא דיהבין להו דין סמוך ולא עיירות גדולות, וכע"ז דעת ס' תורת רפאל דדוקא עיירות שהן קטנות מן הכרך נטפלין אליו, ויש עוד ספקות ואכמ"ל בזה.

ו. והנה נפרט בזה כמה פקפוקים במה שעשו השבוע פר' תצוה התשע"ה, והם. א. מה שהציבו ב' בורגנים [נראים כארגז עץ ירוק עם פתח מהצד] במורדות רמות ב', ומחצר הבית של רמות ב' הרחיקו יותר משעור קרפף, וסמכו שהכביש שסמוך לבית הוא מתעבר עם העיר כדין נחל, [ומסוף הכביש יש פחות משעור קרפף גם לשיעור הקטן - 31 מטר], הנה במג"א שצ"ח סק"ג כ' להסתפק שאין ללמוד מדין נחל לשאר תשמישים, וכן נקט בא"ר [ע"פ המאמ"ר], הביאו במ"ב סקמ"ה, וכן נקט בחזו"א ס' ק"י סקכ"ז.

ב. שיעור הבורגנים שעשו הוא רק דע"ד לשיעור הקטן, [כשתי מטר על שתי מטר], ואולי צירפו ד' הדגמ"ר שכל שעשוי לצורך שמירת השדה או הפירות אין צריך ד' אמות, אבל הרי נתבאר להדיא בדבריו שצריך שיהא עשוי דווקא לצורך כך ולא כדי להרחיב התחום.

ג. את כל מערכת הכבישים שבין רמות ב' לצד שכנגד באלכסון סמוך לבית חרושת טבע, החשיבו כנחל, והנה הקילו כאן שלש קולות, א, לסמוך על כביש שנידון כנחל, ב. בירושלמי מבואר שאין נחל מתעבר עם העיר אא"כ יש בו פחות משבעים אמה. וכמבואר בחזו"א שם. וברוחב הכבישים הנ"ל לפי השערה יש למעלה ממאה וחמישים מטר, [ולרווחא דמילתא - כלשון העוסקים בדבר - הציבו באמצע מערכת הכבישים עוד ארגז עץ שהוא ס"ה 1.30 על 1.30, שאין בזה שיעור דע"ד לכו"ע, ואין לזה פשר], ועוד שכפי השערה יש ברוחב הכביש עצמו למעלה משיעור קרפף. ג. מסתבר שאף אי נימא שכביש נידון כנחל זהו דווקא בכביש שמשמש את בני העיר שהוא כנחל שמשמש לכביסה את בני העיר, אבל כביש ראשי שעובר ליד עיר ועיקר שימושו הוא לבני עיר אחרת, שאין נטפל לעיר ואינו מתעבר עם העיר.

ד. מה שחיברו בצד השני ע"י ג' בורגנים כנ"ל עד ביח"ר טבע [מלבד שגם משם ואילך אין חיבור רק ע"י ביח"ר גרועים מזה], יש לפקפק בזה, דבית החרושת עצמו אינו מוקף לדירה, ומה שטענו שיש שם בית לשומרים שאוכלים וישנים שם כ"ד שעות ביממה, אף אם באמת כך הוא, הרי הדבר תלוי במחלוקת המ"ב והחזו"א לענין ביהנ"ס אם מתעבר עם העיר בגלל דירת השמש, ועוד שכאן יותר גרוע ויתכן שאף לסברת המ"ב אינו מועיל, וכמבואר בחזו"א שם בסקכ"ח ד"ה ואם, שאף אם יש במפעל חדר שיש בו דע"ד שמשמש לשומר, הרי כל בית החרושת טפל לשומר, דשאני בית הכנסת אף לסברת המ"ב שהשמש עשוי לנקיון ולכבוד בית הכנסת ומשמשו, משא"כ השומר אינו משמש את בה"ח רק בשמירה ואין כל בית החרושת עשוי לשומר.

ה. שניכר מהבורגנים שאינם עשויים לדירה, וכן ודאי אינם עשויים לשומר, שאין בהם אפשרות לדור כי אין לא חיבור למים וחשמל ושירותים, ואפילו לא חלון, ומה שאמרו שיעשו הוא שיביאו בחורים שישבו שם לצורך הענין, [ויביאו להם כסא סטנדר ומזרון], ומסתבר שכ"ז לא יחזיק מעמד רק פורים, וגם לא מסתבר במציאות שישנו שם לילה, אלא רק יאכלו שם משהו וישוהו שם שעות מספר ביום או בלילה, ובחזו"א (ק"י כ') כ' ואפשר [וידוע שלי' זה בדבריו הוי הכרעה] שצריך לישן שם.

הכלל העולה שאף לאחר מה שעשו יש הרבה פקפוקים, ואף אם נמצא בפוסקים שחולקים על חלק מהדברים האמורים, הרי עדיין לא הוכרעה הלכה כן, ועכ"פ בהרבה מהדברים לא הוכרעה הלכה, וכיון שלהכריע הלכה לקרוא בי"ד די בספק, ולקרות בט"ו צריך שיהא בודאי, הרי לא הוסיפו הבורגנים אלא רק עוד חשש ספק, ונשאר הדין שערי הספקות קורים בי"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה.